

Національна
академія наук України

Інститут
української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського



МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES



Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ



ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВІНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Світлана ПАНЬКОВА • Руслан ПІРИГ • Валерій СМОЛІЙ
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ



Том 2

Серія
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ
(1907–1914)



МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2005

ББК 63.3 (4 УКР)
Г 91



*Затверджено Вченою радою
Інституту української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Редколегія тому 2:

Павло СОХАНЬ (головний редактор, доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України)
Ігор ГИРИЧ (відповідальний секретар, кандидат історичних наук)
Світлана ПАНЬКОВА (старший науковий співробітник)

Упорядники: Ігор ГИРИЧ, Світлана ПАНЬКОВА

Автори передмови: Ігор ГИРИЧ, Світлана ПАНЬКОВА

Автор коментарів: Світлана ПАНЬКОВА

Мовна редакція текстів М.Грушевського — Наталія ЛИСЕНКО

Переклад висловів іншомовного походження — Мирослав ТРОФИМУК

Пояснення слів: Галина СВАРНИК



Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 966-603-223-6
ISBN 966-603-277-5 (т. 2)

- © Інститут української археології та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2005
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє оформлення, 2005
- © Передмова, І.Грич, С.Панькова, 2005
- © Коментарі, С.Панькова, 2005

ПОКАЖЧИК НАЗВ¹

Академічна поміч (“Руська академічна поміч”) — товариство, створене у Львові 1902 р. для надання матеріальної допомоги українським студентам. У 1902–1921 рр. діяло під назвою “Руська академічна поміч”. У 1921 р. змінило назву на “Українська академічна поміч”. М.Грушевський був “спомогаючим” членом товариства, 1905 р. обраний його куратором. 220, 487–488

Академічний дім — гуртожиток для українських студентів Львівського університету та політехніки, збудований на кошти жертводавців, зокрема Є.Чикаленка. 220, 222

“Акты Южной и Западной России” — збірка історичних документів XIV–XVII ст. із фондів Посольського й Малоросійського приказів, Литовської метрики, зібраних і виданих Петербурзькою археографічною комісією (т. 1–15, СПб, 1863–1892). Редактори М.Костомаров, Г.Карпов та ін. Містить документи з економічного, соціального та політичного життя України, Білорусії, Росії, біографічні матеріали гетьманів України та ін. 388

“Архив Юго-Западной России” — зібрання історичних документів і літературних пам’яток України XIV–XIX ст. Видавець — Тимчасова комісія для розгляду давніх актів, заснована при київському, подільському й волинському генерал-губернаторові. Впродовж 1859–1914 рр. опубліковано 8 частин, 35 томів. Головні редактори — М.Іванішев, В.Антонович, М.Владимирський-Буданов та ін. 1894 р. вийшли два томи “Архива”, до якого увійшли зібрані М.Грушевським акти Барського староства XVII–XVIII в. з

передмовою, яка склала основу магістерської праці вченого. 203, 387

Болгарско книжно дружество — болгарське наукове товариство, засноване 1869 р. у м. Браїла (Румунія). У 1880-х рр. відновило свою діяльність у Софії, де в його складі були створені природничо-наукові відділення (1884) та музей (1899). У 1911 р. товариство реорганізоване в Болгарську академію наук. 427

“Буковина” — українська громадсько-політична газета, що видавалася у Чернівцях 1885–1915 рр. та 1918 р. (з перервою 1911–1912 рр.; 1913–1914 рр. — під назвою “Нова Буковина”) і Відні (1915–1917 рр.). Орган буковинських народовців. Газета видавала літературно-наукові додатки “Неділя” (1895–1909), “Руска Рада” (1902–1905), збірку “Зерна” (1887–1888). Видавець: “Собор” (потім “Союз”) українських послів на Буковині. Редактори: Ю.Федькович, О.Маковей, В.Щурат та ін. 327

“Бьлое” — громадсько-політичний і науковий щомісячний журнал. Виходив у 1906–1907 рр. у Петербурзі під редакцією В.Богучарського, П.Щоголева, В.Бурцева. Висвітлював історію революційного руху в Росії, друкував історичні матеріали, зокрема про Україну: Кирило-Мефодіївське товариство, заборону царською цензурою “Кобзаря”, мемуари та епістолярні джерела. Відновлене видання виходило у 1917–1926 рр. 46

“Варшавский дневник” — щоденна газета у Варшаві 1885–1909 рр. 14

“Вік” — українське видавництво, засноване у Києві 1895 р. за участі В.Дома-

¹ До покажчика включені назви наукових інституцій і товариств, видавництв, періодичних та серійних видань, про які згадується в статтях М.Грушевського.

- ницького, С.Єфремова, О.Лотоцького, Ф.Матушевського, В.Дурдুকівського, В.Прокоповича. Існувало до 1918 р. Видало тритомну “Антологію української літератури”, твори української літературної класики (загалом понад 140 назв накладом 560 тис. примірників). У 1904 р. “Вік” видав збірку оповідань М.Грушевського. 414
- “Галичанин”** — щоденна газета, орган галицьких москвофілів, використовувалася польською адміністрацією для боротьби з українським національним рухом. Виходила у Львові у 1893–1913 рр. Редактор О.Марков. 13–15, 18, 56, 194
- “Голоса из России”** — неперіодичний збірник статей на суспільно-політичні теми; виходив у Лондоні 1856–1860 рр. (9 книжок). Видавці — О.Герцен, М.Огарьов. Включав матеріали ліберального характеру з закликом скасування кріпосного права, відміну цензури та ін. У Росії поширювався нелегально. 436
- “Дзвін”** — літературно-науково-артистичний журнал, місячник літератури, науки й громадського життя. Виходив у Києві у 1913–1914 рр. Видавався головним чином коштом Л.Юркевича. Організаторами цього легального органу УСДП були Л.Юркевич, В.Левинський, Д.Антонович, В.Садовський, Д.Донцов, В.Винниченко. Редактори-видавці Ф.В.Преподобний, І.Г.Ващенко, С.Ф.Черкасенко. Загалом вийшло 19 номерів. 62
- “Діло”** — провідна і протягом багатьох років єдина щоденна українська газета в Галичині. Виходила у Львові у 1880–1939 рр. Заснована В.Барвінським. Редактори: М.Коссак, В.Барвінський, І.Белей, Л.Цегельський, В.Бачинський, В.Панейко та ін. Проводила ідеологію народовської течії в українському суспільно-політичному русі Галичини, відстоювала політику Української національно-демократичної партії, виступала речником галицьких парламентських політичних сил. На сторінках часопису були видрукувані критичні статті Г.Хоткевича та І.Липи, спрямовані
- проти політики М.Грушевського як редактора ЛНВ. Після виходу збірки М.Грушевського “Наша політика” (1911) газета вмістила серію анонімних статей “Гльосси до брошури проф. М.Грушевського”, автором яких був учень історика С.Томашівський. 148, 157, 264–265, 269, 272, 274, 306, 307, 315
- “Дністер”** — Українське страхове товариство. Засноване 1892 р. у Львові з метою страхового забезпечення українського населення від стихійного лиха та нещасних випадків. Засновники: К.Левицький, С.Федак, В.Нагірний, Д.Савчук. 492
- “Житє і слово”** — літературно-науковий і громадсько-політичний журнал, що виходив у Львові у 1894–1897 рр. Видавець Ольга Франко, редактор Іван Франко. У 1894–1895 рр. виходив з підзаголовком “Вісник літератури, історії і фольклору”. 327
- “Записки Наукового Товариства імені Шевченка” (ЗНТШ)** — головне періодичне видання Наукового Товариства імені Шевченка. Упродовж 1892–1937 рр. у Львові вийшло 155 томів. Перші роки виходили як річники (ред. Ю.Целевич, О.Барвінський), у 1895 р. — 4 рази на рік, у 1896–1913 рр. — 6 разів на рік. За редакцією М.Грушевського у 1895–1914 рр. вийшло 112 томів. Після ліквідації товариства видання продовжувалося на еміграції. Від 1991 р. відновлено в Україні. 203, 368, 378, 414, 417, 426, 484–485
- “Запорожская старина”** — фольклорні й історично-літературні збірники, які видавав І.Срезневський 1833–1838 рр. у Харкові (6 випусків) з метою публікації матеріалів з історії українського козацтва. Перші два випуски містили думи та історичні пісні про Хмельниччину, фрагменти з козацьких літописів тощо. 404
- “Засів”** — українська тижнева народна ілюстрована газета для селян і робітників. Виходила в Києві у 1911–1912 рр. Редактори-видавці: В.Товстонос, О.Степаненко. Стала продовженням закритої

- через цензурні утиски газети “Село”. Видавалася за сприяння українських меценатів, насамперед В.Смиренка. Видрукувала низку статей М.Грушевського, якому належала ідея цього видання. 183
- “Збірник математично-природничої секції”** (“Збірник математично-природописно-лікарської секції наукового товариства імені Шевченка”) — періодичний науковий орган, в якому публікувалися українською мовою роботи з математики, фізики, хімії, медицини, а також матеріали, присвячені виробленню наукової української термінології. Видавався у Львові у 1897–1939 рр. під редакцією І.Верхратського, В.Левицького, І.Раковського (частина математично-природописна), Є.Озаркевича (частина лікарська). Вийшло 32 томи. 486
- “Знание”** — російське книговидавниче товариство (Петербург, 1898–1913), з 1902 р. очолюване М.Горьким. З 1904 р. видавало «Сборники товарищества “Знание”», де друкувалися твори відомих російських письменників. 93
- “Зоря”** — літературно-науковий і громадський двотижневик (“Письмо літературно-наукове для руських родин”). Виходив у Львові 1880–1897 рр. Від 1885 р. — орган Товариства імені Шевченка (згодом — НТШ). Редактори: О.Партицький, Г.Цеглинський, О.Борковський, В.Левицький, О.Маковей, К.Паньківський та ін. У 1883–1886 рр. у редакції працював І.Франко. На 1893 р. журнал мав близько 400 передплатників. У 1894 р. заборонений царською цензурою для ввезення до Російської імперії, поширювався у Наддніпрянській Україні нелегально. В часописі друкувалися автори з усіх українських земель, у т.ч. й М.Грушевський. З 1898 р. “Зоря” перетворено на “Літературно-науковий вістник”. 327
- “Известия Археологической комиссии”** — видання організаційного і наукового центру російської археології. Виходило в Петербурзі у 1901–1918 рр. (66 випусків). 416
- “Києвлянин”** — щоденна літературна і політична російська монархічна газета антиукраїнського спрямування. Виходила у Києві у 1864–1919 рр. Засновник і редактор — В.Я.Шульгін (1864–1878), його наступники — Д.І.Піхно (1878–1911), В.В.Шульгін (1911–1919). 44, 48, 156, 166, 199, 244
- “Киевская мысль”** — щоденна ліберальна газета, виходила у 1906–1918 рр. у Києві з щотижневим ілюстрованим додатком. На сторінках газети було видрукувано декілька суспільно-політичних статей М.Грушевського. Вчений також вів переговори з редакцією про створення в газеті українського відділу. 166, 460
- “Киевская старина”** — щомісячний історико-етнографічний та літературно-художній часопис; виходив у Києві в 1882–1906 рр. російською мовою. Орган Історичного товариства Нестора-літописця, згодом — неофіційний орган київської Громади. Засновники: Ф.Лебединцев (перший видавець і редактор), О.Лазаревський, В.Антонович, П.Житецький. Єдиний часопис кінця ХІХ ст., де друкувалися праці з українознавства, статті з історії, археології, етнографії, літератури України. Головними редакторами були О.Лашкевич, Є.Ківліцький, В.Науменко. З 1907 р. виходила як українськомовне видання під назвою “Україна”. У перші роки видання часопис передплачував М.Грушевський, називав його у споминах своєю малою історичною школою, пізніше вмістив тут кілька статей. 75, 414, 416
- “Киевские вести”** — щоденна газета ліберально-демократичного напрямку, виходила у 1907–1911 рр. Завдяки М.Василенкові та С.Єфремову стала російськомовною трибуною з українського питання. 61, 64
- Київська археологічна комісія** — “Тимчасова комісія для розгляду давніх актів”, заснована 1843 р. при канцелярії київського, подільського і волинського генерал-губернатора для збору, вивчення та публікації документальних матеріалів з історії України. Основними виданнями

- комісії були “Памятники...” (1845–1859) та “Архив Юго-Западной России” (1859–1911). Проіснувала до 1921 р. (об’єднана з Археографічною комісією ВУАН). 202–203
- “Колокол”** — перша невідцензурна російська революційна газета, яку видавали О.Герцен і М.Огарьов у Лондоні (1857–1865) та Женеві (1865–1867). У Росії та Україні поширювалася нелегально: В 1868 р. видавалася французькою мовою з російським додатком. Усього вийшло 245 номерів. 436–438, 440
- “Колокол”** — щоденна суспільно-політична, літературна, церковна газета. Виходила у Санкт-Петербурзі у 1906–1916 рр. Видавець — В.Скворцов. Один із друкованих органів чорносотенної організації “Союз Михаила Архангела”. 475
- Крайовий кредитовий союз** — організаційний осередок для нагляду за діяльністю кооперативних спілок, створений у 1898 р. за головування К.Левицького та К.Паньківського. У 1924 р. перейменований на Центробанк. Проіснував до 1939 р. 369, 488
- “Літературно-науковий вістник” (ЛНВ)** — літературно-мистецький, науковий та суспільно-політичний щомісячний журнал, що виходив у Львові (1898–1906, 1922–1932) та в Києві (1907–1914, 1917–1919). Заснований з ініціативи М.Грушевського як продовження журналу “Зоря” (видання НТШ) та редактованого І.Франком журналу “Житє і слово”. 5, 10, 14, 15, 17, 61–64, 80, 83, 86, 99, 115, 120, 123, 131, 148, 171, 177, 190, 203, 205, 215, 239, 253, 259, 306–307, 315, 327–329, 337–340, 342–346, 357, 359, 368–369, 375, 417, 433, 455, 458, 466, 476, 482, 484–485, 487, 492, 494–495
- “Маяк”** — російський щомісячний літературно-художній журнал реакційного напрямку, що виходив у Петербурзі у 1840–1845 рр. Редактори-видавці — П.Корсаков, С.Бурачок. Через відсутність українських періодичних видань свої твори на сторінках “Маяка” друкували Т.Шевченко, П.Гулак-Артемівський, Г.Квітка-Оснот’яненко, Є.Гребінка та ін. 4, 36
- “Москвитянин”** — російський щомісячний літературно-художній журнал реакційного напрямку. Виходив у 1841–1856 рр. у Москві, засновник та редактор-видавець — М.П.Погодін. З 1845 р. неофіційним редактором був І.Киреевський. Створений за допомогою С.С.Уварова. Орган правого крила слов’янофілів. 36
- Московське археологічне товариство** — засноване графом О.С.Уваровим у 1864 р. Керівники — О.С.Уваров, П.С.Уварова. Здійснювало археологічні розкопки в різних місцевостях Російської імперії, в тім числі й Україні. Організаційний центр археологічних з’їздів. Періодичні видання товариства: “Древности”, “Археологические известия и заметки”. У 1915 р. з нагоди 50-річчя товариства вийшло довідкове видання “Императорское Московское археологическое общество в первое пятидесятилетие его существования (1864–1914 гг.)”, в якому подано докладні біобібліографічні відомості про всіх його членів. 77–78
- “Народы и области”** — щомісячний журнал Товариства єднання народностей Росії. Виходив у Москві у 1914 р. (8 номерів). Містив статті з історії, етнографії, побуту окремих областей і народностей Російської імперії, хроніку, бібліографію. У виданні брали участь видатні вчені та громадські діячі. На його сторінках опубліковано чимало матеріалів з українського питання. У першому числі була надрукована стаття М.Грушевського “Очередной вопрос”. 247
- Наукове товариство імені Шевченка (НТШ)** — громадська організація у Львові, утворена у 1892 р. на базі Товариства ім. Шевченка, заснованого як літературне з ініціативи О.Кониського та ін. українських діячів. У НТШ діяли три секції — історико-філософська, філологічна і математично-природничо-лікарська, до складу яких входила низка комісій. У 1897–1913 рр. головою НТШ був

- М.Грушевський. 76–77, 220, 295, 298, 327, 345, 425–429, 483–488, 492, 496–497
- “Неделя”** — щотижнева літературно-політична газета. Виходила в Петербурзі у 1866–1901 р. У 1860-х — на початку 1870-х рр. у ній брали участь співробітники закритих журналів “Современник” та “Русское слово”. До середини 1870-х рр. мала демократичний характер, згодом перетворилася на ліберально-народницький орган. З 1876 р. головний редактор — П.Гайдебуров, головний публіцист — І.Каблиць (під псевд. — Юзов). Від 1878 р. при газеті виходив щомісячний додаток “Журнал романов и повестей” (з 1884 р. — “Книжки Недели”), в якому публікувалися твори Л.Толстого, М.Лескова, Г.Успенського, І.Буніна та ін., а також українських авторів, зокрема М.Коцюбинського, Д.Мордовця. 487
- “Нива”** — літературно-ілюстрований тижневик, виходив у Петербурзі у 1870–1918 рр. 307
- “Нова громада”** — літературно-науковий щомісячний журнал, що видавався в Києві у 1906 р. Загалом вийшло 12 номерів. Головний редактор — С.Єфремов. Видавці: В.М.Леонтович, Є.Х.Чикаленко. Видання припинене через фінансові проблеми. 64
- “Новое время”** — одна з найбільших російських газет. Виходила в Петербурзі у 1868–1917 рр., з 1869 р. — щоденно. У 1876 р. видавцем став О.С.Суворін, з ліберальних газета перейшла на консервативні позиції. З 1905 р. — орган чорносотенців. У 1891–1916 рр. виходив ілюстрований додаток до газети. 45, 189, 205, 244, 249, 475
- “Основа”** — перший український громадсько-політичний і літературно-мистецький щомісячний журнал, що виходив у Петербурзі у 1861–1862 рр. українською та російською мовами. Засновниками журналу були В.Білозерський (головний редактор), П.Куліш, М.Костомаров. 344, 420–422, 481
- Петербурзька археологічна комісія** — організаційний та науковий центр російської археології (1859–1919). Голови: С.Г.Строганов, А.А.Васильчиков, О.О.Бобринський. У 1889 р. комісія отримала виключне право дозволу та контролю за розкопками на державних міських та селянських землях. Видавала щорічні “Отчеты” (1859–1912), “Известия” (1901–1918), “Материалы по археологии России” (37 томів). 416
- Петербурзьке товариство опіки над Галицькою Руссю (Галицко-русское благотворительное общество)** — створене 15 грудня 1902 р. для підтримки москвофілів Галичини і Буковини. Провідник та голова (з 1909) — В.О.Бобринський. Сприяло поширенню російської літератури, опікувалося школами, підтримувало православні общини. Відділення товариства працювали у Києві, Одесі, Москві, Астрахані, Кам’янці-Подільському, Холмі, Вільно та ін. містах. 493
- “Полярная звезда”** — літературно-політичний альманах, який видавали у 1855–1869 рр. за кордоном О.Герцен та М.Огарьов (№ 1–7, Лондон, № 8, Женева). Отримав назву від однойменного декабристського альманаху 1823–1825 рр. Містив суспільно-політичні статті, кореспонденції з Росії, історичні матеріали. 436
- “Правнича часопись” (“Часопись правнича”)** — видання Правничої комісії при Історико-філософській секції НТШ. Виходила у Львові у 1894–1900 рр. Редактор: К.Левицький (він же видавць перших трьох річників). Загалом вийшло 10 річників у 16-ти випусках. У 1900 р. “Часопись правнича” зреформована на “Часопись правничу і економічну”. 484
- “Просвіта”** — назва культурно-освітнього громадського товариства, що мало за мету поширення освіти і національної свідомості серед народу. Перша “Просвіта” заснована 1868 р. у Львові заходами народовців. На початку ХХ ст. широка мережа “Просвіт” була створена на Наддніпрянській Україні, їх діяльність перебувала під постійним наглядом жандарм-

- ських органів. 130, 136–137, 139, 157, 176–178, 183, 295, 298
- “Рада”** — українська щоденна політична, економічна і літературна газета ліберального напрямку. Виходила в Києві у 1906–1914 рр. Видавець — Є.Чикаленко. Часопис продовжив заборонену царською адміністрацією газету “Громадська думка”. Редактори: Ф.Матушевський, М.Павловський, А.Ніковський. У 1907 р. важливу роль у редакційній роботі, концепції видання відігравав М.Грушевський. Упродовж року він видрукував на її сторінках низку своїх суспільно-політичних праць. Припинена внаслідок запровадження воєнного стану 20 липня 1914 р. 76, 83–84, 91, 211, 234, 314, 357
- “Речь”** — щоденна газета, центральний орган партії кадетів. Виходила в Петербурзі у 1906–1917 рр. Фактичні редактори — І.В.Гессен, П.М.Мілоков. 244, 454, 459
- “Рідна справа / Вісти з Думи”** — газета, виходила у Петербурзі взимку 1906–1907 рр. як орган української фракції II Державної Думи. Ініціатором видання був В.Піснячевський. Подіяляла погляди трудовиків. Редактори-видавці: М.О.Хотовицький, С.В.Нечитайло. 416
- “Рідний край”** — часопис політичний, економічний, літературний і науковий, що виходив у Полтаві (1905–1907), Києві (1907–1914), Гадячі (1915–1916; російською мовою). Ініціатором, першим видавцем і редактором був М.Дмитрієв, співредактори — П.Рудченко (Панас Мирний) і Г.Коваленко. У Києві виходила під редакцією О.Пчілки. 357
- “Рілля”** — хліборобський кооперативний ілюстрований часопис, видавався у Києві 1910–1914, 1917 рр. Одне з перших фахових українських видань науково-популярного характеру. У 1917 р. видавався як орган товариства “Український агроном”. Серед редакторів і видавців: Є.Архипенко, А.Терниченко, І.Прихоженко, К.Осьмак. 183
- “Российский магазин” (“Российский магазин трудами Феодора Туманско-го”)** — один із перших у Російській імперії спеціалізований історичний журнал, засновником і видавцем якого був літератор, історик, археограф Ф.Туманський. Виходив з вересня 1792 р. по березень 1794 р. у Петербурзі. Загалом вийшло 3 частини. Публікував історичні джерела з історії України. На сторінках журналу у 1793 р. уперше був виданий “Літопис Грабянки”. 401
- “Руслан”** — щоденна суспільно-політична газета консервативно-народовського спрямування. Офіційний друкований орган заснованого О.Барвінським та А.Вахнянином у 1896 р. Католицького русько-народного союзу (перейменованого у 1911 р. на Християнсько-суспільну партію). Виходила у Львові 1897–1914 рр. На її шпальтах були передруковані окремі суспільно-політичні праці М.Грушевського з ЛНВ та ін. видань. 307
- “Русские ведомости”** — одна з найбільших політичних та економічних російських газет. Виходила в Москві 1863–1918 рр. З 1870-х рр. — орган ліберальної інтелігенції, з 1905 р. — партії кадетів. На її сторінках у 1916 рр. видрукував кілька статей М.Грушевський. 239
- Руське педагогічне товариство** — громадська культурно-освітня та освітньо-виховна організація, заснована 1881 р. у Львові. Товариство займалося заснуванням українських загальноосвітніх та професійних шкіл, дитячих садків, виданням педагогічних журналів, шкільних підручників та посібників. Ініціювало організацію приватного шкільництва. Діяло спочатку в Галичині, а згодом і на Волині. 1912 р. на підставі зміненого статуту прийняло назву Українське педагогічне товариство. Провідними діячами товариства до 1918 р. були А.Яновський (перший голова), О.Барвінський, Т.Войнаровський, В.Шухевич. У 1926–1939 рр. діяло під назвою Українське педагогічне товариство “Рідна школа”. 492
- “Санкт-Петербургские ведомости” (“Петербургские ведомости”)** — щоденна

- столична газета, одне з найстаріших періодичних видань Росії. Виходила у 1728–1916 рр. (з №187 за 1914 р. — під назвою “Петроградские ведомости”). В додатках до газети друкувалися численні історичні, географічні, генеалогічні відомості. 194, 448
- “Світлова зірниця”** — тижневик (з 1913 р. — двотижневик) для селянства. Видавався у Могилеві-Подільському (1906–1907), у с. Пеньківці (1908–1911), у Києві (1912–1913 і 1917) та Кам’янці-Подільському (1920). Видавець і редактор Й.А.Волошиновський. У 1906–1907 рр. вийшло 11 чисел спеціального додатку під назвою “Читайте, діти!” 183
- “Село”** — українська народна ілюстрована щотижнева газета для селян і робітників. Виходила в Києві 1909–1911 рр. Офіційні редактори-видавці — Г.Ямпольська, І.Малич, В.Товстоніс. Фактичний редактор — М.Грушевський, який опублікував на сторінках газети 84 статті. Вийшло лише 76 чисел. Закрита через переслідування царською адміністрацією. Її продовженням стала газета “Засів”. 183–185
- “Сокіл”** — перше українське фізкультурно-спортивне та протипожежне товариство. Створене у 1894 р. у Львові заходами В.Нагірного і В.Лаврівського. Львівське товариство стало центральним у Східній Галичині. Його осередки виникали в багатьох містах Галичини й Буковини. Станом на 1914 р. 974 осередки об’єднували близько 33 тис. членів. Товариство проводило активну видавничу діяльність, мало періодичні видання. 157
- “Сын Отечества”** — щоденна суспільно-політична та літературна газета. Виходила без попередньої цензури в Санкт-Петербурзі у 1904–1905 рр. Була продовженням попередніх видань під однією назвою, що виходили у 1812–1901 рр. в Петербурзі. З червня 1905 р. газета відкрила підписку на своє друге, здешевлене популярне видання. Редактор-видавець — С.П.Юріцин. У 1905 р. у газеті були видрукувані три суспільно-політичні статті М.Грушевського. 108
- “Україна”** — щомісячний науковий та літературно-публіцистичний журнал, що з 1907 р. почав виходити українською мовою у Києві як наступник “Киевской старины”. Редактор — В.Науменко. Протягом року вийшло 4 томи журналу у 12 книгах. У 1914–1918 рр. — науковий тримісячник українознавства, орган Українського наукового товариства у Києві. У 1924–1930 рр. виходив як орган Історичної секції ВУАН. У 1914–1918 рр. і 1924–1930 рр. редактор — М.Грушевський. 62, 64, 416
- Українська демократично-радикальна партія (УДРП)** — партія ліберально-демократичного спрямування, створена наприкінці 1905 р. у Києві внаслідок об’єднання Української демократичної партії і Української радикальної партії. До керівного органу — Ради партії — входили Б.Грінченко, С.Єфремов, Ф.Матушевський, М.Левицький, Є.Чикаленко. 1906 р. на 1-му з’їзді партії затверджено програму, побудовану на принципах парламентаризму і федералізму. Члени УДРП брали активну участь у створенні “Прогресивного” комітету української фракції Державної Думи Росії. На початку 1908 р. УДРП розпалася, а її члени утворили Товариство українських поступовців. 9, 496
- “Українська хата”** — щомісячний літературно-публіцистичний журнал національно-радикального спрямування. Виходив у 1909–1914 рр. у Києві. Редактори — П.Богацький, М.Шаповал. Журнал мав модерністичне спрямування, виступав з критикою традиційного українофільства, поверхового демократизму, угодовства. Припинив існування після запровадження воєнного стану з початком Першої світової війни. 178
- Українське наукове товариство у Києві (УНТ)** — громадське наукове товариство. Засноване наприкінці 1906 р. з ініціативи М.Грушевського і групи київських громадівців за зразком Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Голова — М.Грушевський. Видавало “Записки УНТ”, “Збірники” секцій, україно-

знавчий часопис “Україна”. 1921 р. включене до складу ВУАН. 73, 77

“Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка” — друковане періодичне видання товариства, видавалося на зразок наукових бюлетенів академії наук європейських країн. Містило звіти та повідомлення про діяльність товариства, списки та біографічні відомості про членів. У 1900–1914 рр. виходило 4 рази на рік (59 чисел). До закриття товариства у 1939 р. видано лише 74 числа. Відновлене осередками НТШ на еміграції, з 1993 р. — в Україні. 483–484

“Часопись правнича і економічна” — видання правничих і економічних розвідок Історико-філософичної секції НТШ. Виходила у Львові у 1900–1912 рр. Редактор — С.Дністрянський. Вийшло 7 річників у 10 томах. 484

“Чтения” Московського історичного товариства (“Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете”) — періодичне видання першого наукового історичного товариства в Росії, заснованого 1804 р. Виходили у 1845–1918 рр. (у 1845–1848; 1858–1877 рр. за редакцією секретаря товариства О.Бодяньського). На сторінках “Чтений” систематично друкувалися пам’ятки з історії України (“История Руссов или Малой России”, “Летопись Самовидца” та ін.). 203, 394

“Шиповник” — російське видавництво, засноване 1906 р. у Петербурзі (у 1917–1922 рр. — у Москві). Спеціалізувалося на виданні творів російських письменників-символістів та зарубіжних авторів, книг по філософії, мистецтву, театру модерністського напрямку. 93

Шкільна Рада Крайова (Крайова шкільна рада) — вищий контрольний і виконавчий орган управління народними загальними та спеціальними середніми школами в Галичині. Утворена 1867 р. на базі шкільної секції V департаменту

Галицького намісництва. Підлягала Міністерству віросповідань та освіти. Продовжувала свою діяльність до 1921 р., коли польський уряд реорганізував її в Кураторію львівського шкільного округу. 161

“Czas” — польський щоденний політично-інформаційний часопис консервативного напрямку. Видавався у 1848–1934 рр. у Кракові, 1935–1939 рр. — у Варшаві. Орган краківських консерваторів. 183, 295

“Dziennik Polski” — орган львівських демократів. 11–12

“Kreuzzeitung” — офіційна берлінська газета. 249

“Narodni Listy” — чеська щоденна політична газета (1861–1941), на поч. XX ст. орган чеських неослов’янофілів. 189

“Neue Freie Presse” — австрійська щоденна газета, виходила у Відні 1864–1939 рр., ліберального напрямку; орган австрійсько-німецьких централістів. Багатолітнім редактором був Моріц Бенедикт. 189

“Nowa Reforma” — польський інформаційно-політичний щоденний часопис, виходив у Кракові 1881–1928 рр. (1881 р. — під назвою “Reforma”), ліберально-демократичного спрямування. Редакторами були: Т.Романович, А.Асник, М.Павлицовський, К.Сроковський. 193

“Przegląd Krajowy” — суспільно-політичний, економічний і літературний часопис крайовської ідеології для польськокомовних українців та поляків. Виходив у Києві з квітня по грудень 1909 р. за ред. В.Липинського. На сторінках часопису в перекладі польською була опублікована стаття М.Грушевського “Виговський і Мазепа”. 149

“Reichspost” — друкований орган принца Франца Фердинанда. 478

“Słowo Polskie” — щоденна газета, що виходила у Львові у 1895–1934 рр. (з

- перервою у 1915–1918 рр.), спочатку орган Польської демократичної партії (PDS), з 1902 р. — Національно-демократичної партії (SND) у Галичині. 12–14
- “Ukrainski Agitator”** 13
- “Ukrainische Rundschau”** — німецькомовний український літературно-мистецький і громадсько-політичний журнал. Спадає
- коємець двотижневика “Ruthenische Revue”. Виходив у Відні у 1906–1914 рр. Засновник і редактор — В.Кушнір. У 1909 р. М.Грушевський видрукував у часописі свою статтю “Ukraine, Weissrussland, Litauen”. 148
- “Viltis”** — литовська газета, виходила у Вільно з початку 1900-х рр., редактор А.Сметано. 148–149

З М І С Т

| | с. текстів | с. ком. |
|--|------------|---------|
| <i>І.Гирич, С.Панькова</i> | | |
| ПУБЛІЦИСТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО НА СТОРІНКАХ “ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ВІСТНИКА” У 1907–1914 роках. | V | |
| Розділ І. СТАТТІ ПІД РУБРИКОЮ “НА УКРАЇНСЬКІ ТЕМИ” (1907–1914) | 1 | |
| При кінці року | 3 | 499 |
| Крячуть ворони... | 10 | 500 |
| “О любви к Отечеству и народной гордости” | 20 | 501 |
| Гріхи наші | 38 | 502 |
| Грім — та не з тучі... | 44 | 503 |
| “Кінець рутенства!” | 50 | 505 |
| Ще одна повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем | 61 | 507 |
| Українство і всеслов’янство | 66 | 508 |
| Не пора | 73 | 510 |
| Ще про культуру і критику | 82 | 512 |
| На новий рік | 95 | 514 |
| Видавничка криза | 106 | 516 |
| З новорічних думок | 115 | 517 |
| Слово на малодушних | 127 | 518 |
| Гімн вдячності | 131 | 519 |
| В великий четвер | 136 | 520 |
| Похорони унії | 141 | 521 |
| В російським диліжансі | 150 | 523 |
| Маленька жертва | 157 | 524 |
| Замість новорічної | 168 | 525 |
| Фабрикація сепаратизму | 176 | 526 |
| Недооцінювання | 183 | 526 |
| В слов’янських обіймах | 189 | 528 |
| “Мазепинство” і “богданівство” | 199 | 530 |
| Відлучення Холмщини | 207 | 532 |
| Батьки і діти | 216 | 534 |
| Українська дебата | 223 | 535 |
| По кошмарі | 231 | 537 |
| Нова хвиля | 235 | 538 |
| Сіяння вітру | 243 | 539 |

| | | |
|---|-----|-----|
| Розділ II. ЗБІРКА СТАТЕЙ: НАША ПОЛІТИКА | 251 | |
| Під нинішню хвилю | 253 | 543 |
| Два роки галицької політики | 261 | 545 |
| Реальна політика на галицькім ґрунті | 276 | 550 |
| “Малі діла” | 287 | 551 |
| Ера фінансово-економічна | 295 | 552 |
| З нашого культурного життя | 306 | 554 |
| По виборах | 317 | 556 |
| Розділ III. НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ СТАТТІ (1907–1914) | 325 | |
| До наших читачів в Росії | 327 | 558 |
| Богданові роковини | 332 | 559 |
| До наших читачів | 337 | 560 |
| Чи не спроможемось? | 347 | 563 |
| Антракт | 353 | 566 |
| Пам’яті Володимира Антоновича | 358 | 568 |
| Пам’ятник Шевченку | 360 | 570 |
| Кров | 363 | 571 |
| Недуга д-ра Івана Франка | 368 | 573 |
| До рецензії д. Липинського | 370 | 575 |
| До наших читачів | 375 | 577 |
| Ювілей Миколи Гоголя | 378 | 577 |
| В сорок восьмі роковини Шевченка | 382 | 579 |
| Виговський і Мазепа | 386 | 582 |
| Українська історіографія і Микола Костомаров. Пам’яті М. Костомарова в двадцять п’яти роковини його смерті | 397 | 585 |
| Над свіжою могилою | 412 | 593 |
| Василь Доманицький | 414 | 594 |
| Два ювілеї | 418 | 598 |
| Пам’яті Павла Житецького | 422 | 600 |
| Призабута справа | 425 | 602 |
| Свято єднання | 430 | 606 |
| [Про зняття з себе обов’язків головного редактора “Літературно-наукового вістника”] | 433 | 607 |
| В столітні роковини Герцена | 434 | 608 |
| Возлюбленникові муз і грацій | 441 | 609 |
| В балканськім антракті | 442 | 610 |
| Після Балканської війни | 453 | 610 |
| Сорокалітній подвиг | 464 | 611 |
| З промови на полтавськім святі | 466 | 612 |
| Шевченкове століття | 468 | 612 |
| Сараєвська трагедія | 472 | 613 |

| | | |
|---|-----|-----|
| ДОДАТКИ: Хронікально-інформаційні статті (1898–1907) | 479 | |
| [Промова з нагоди 25-літнього ювілею літературної діяльності Івана Франка] | 480 | 615 |
| В справі доступу на Львівський університет | 482 | 616 |
| [Промова на Загальних зборах Наукового товариства ім. Шевченка 25 березня 1901 р.] | 483 | 616 |
| П.Накрохін [Некролог] | 487 | 618 |
| Академічний дім | 487 | 618 |
| Отвертий лист до п[рофесора] Т.Флоринського [Коротка передмова до листа] | 488 | 618 |
| Отвертий лист до гр[еко]-кат[олицьких] ординаріатів і духовенства . . . | 488 | 619 |
| Виказ датків | 492 | 620 |
| Святе Письмо | 493 | 620 |
| Знесення указу 1876 р. | 493 | 621 |
| Св[яте] Письмо на українській мові | 494 | 621 |
| Від редакції [Напрями праці з нагоди дев'ятого року видання ЛНВ] . . | 494 | 621 |
| Програма Української демократично-радикальної партії [Коротка передмова до програми] | 496 | 621 |
| Із статистичної комісії Наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка: І. Зав'язання статистичної комісії Наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка | 496 | 622 |
| Портрет Шевченка | 498 | 622 |
| КОМЕНТАРІ | 499 | |
| ПОКАЖЧИК ІМЕН | 623 | |
| ПОКАЖЧИК НАЗВ | 656 | |
| ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК | 665 | |
| ПОЯСНЕННЯ СЛІВ | 671 | |

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 2

Серія "Суспільно-політичні твори (1907–1914)"

| | |
|------------------------------|---|
| Редактор | <i>Л.Веремієнко</i> |
| Художнє оформлення | <i>С.Іванов</i> |
| Технічний редактор | <i>С.Довба</i> |
| Комп'ютерний набір і верстка | <i>Л.Гринчишин</i> |
| Коректори | <i>Р.Гамада, М.Ломеха, Б.Павлів, О.Тростянчин</i> |

Здано на складання 18.08.2004. Підп. до друку 28.02.2005.

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.

Умовн. друк. арк. 56,76. Умовн. фарбовідб. 57,16. Обл.-вид. арк. 49,83.

Додатк. накл. 500 прим. Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 22.

Вид. № 04. Зам. 40-5.

Державне спеціалізоване видавництво "Світ"

79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

www.dsv-svit.lviv.ua;

e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Надруковано з готових діапозитивів на
ВАТ "Львівська книжкова фабрика "Атлас"
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. /Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 2: Серія "Суспільно-політичні твори (1907–1914)". — 2005. —
704 с.

ISBN 966-603-223-6; 966-603-000-0 (т. 2).

Другий том є продовженням серії "Суспільно-політичні твори" 50-томного зібрання праць М.Грушевського. У ньому вміщені публіцистичні статті вченого, що друкувалися у 1907–1914 рр. у журналі "Літературно-науковий вістник".

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 966-603-223-6

ISBN 966-603-000-0 (т. 2)